

Крупка Ярослав Анатолійович,

судовий експерт, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, вул. Рішельєвська, 8, м. Одеса, Україна, 65026, тел.: +38 (048) 722 14 71, e-mail: ere@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9811-7252>.

Кралуєк Марина Олександрівна,

завідувачка відділу, Одеський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, вул. Рішельєвська, 8, м. Одеса, Україна, 65026, тел.: +38 (048) 722 14 71, e-mail: m-kraluk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0693-9508>.

Костенко Тетяна Вікторівна,

доктор технічних наук, доцент, професор кафедри безпеки об'єктів будівництва та охорони праці, Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, Україна, 18034, тел.: +38 (0472) 55-09-53, e-mail: kostenko_tetiana@chipb.org.in, <https://orcid.org/0000-0001-9426-8320>.

Зав'ялова Олена Леонідівна,

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри природоохоронної діяльності, Донецький національний технічний університет, пл. Шибанкова, 2, м. Покровськ, Україна, 85300, тел.: +38 (095) 310-44-83, e-mail: elenazavialova63@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2834-5900>.

ЗЛОЧИНИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ТА РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ НАДР: ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Анотація. Метою статті є вдосконалення методології призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи незаконного використання і видобутку надр з метою підвищення їх ролі та значення в кримінальному процесі.

Під час проведення досліджень, для розв'язання поставлених задач, в комплексі застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи індукції (на етапі збору, систематизації і обробки інформації для проведення досліджень) та дедукції (у процесі теоретичного осмислення проблеми), системно-аналітичний, порівняльний аналізи, метод аналізу визначень.

В роботі розглянуті основні первісні дії слідчого при розслідуванні незаконного використання і видобутку надр: вилучення і огляд документів на підприємстві з їх переліком; огляд місця події; допит свідків події; призначення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи. Сформульовані: питання слідчого при допитах свідків, робітників та посадових осіб підприємства, інспекторів контролюючих органів, підозрюваного у незаконному використанні і видобутку

надр. Розроблені питання слідчого для вирішення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи. Наведений приклад виконання судової експертизи злочинів з охорони та розробки надр.

Наукова та практична новизна роботи полягає у розв'язанні науково-прикладної задачі вдосконалення методології призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи незаконного використання і видобутку надр, визначення науково-методичних підходів до вдосконалення методики призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи, які дозволять підвищити якість експертних досліджень, створити струнку систему експертних досліджень, посилити їх ролі в процесі розкриття і розслідування злочинів.

Складні проблеми, які стоять перед слідством / судом при розслідуванні злочинів щодо незаконного використання і видобутку надр, обумовлюють доцільність займатися широким спектром актуальних питань на науковій базі з урахуванням особливостей вимог правил використання і видобутку надр. Необхідно вдосконалити на основі прагматичного підходу методологію призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи з питань використання і видобутку надр.

Ключові слова: видобуток, використання надр, досудове слідство, корисні копалини, питання, судова гірничо-технічна експертиза, судова інженерно екологічна експертиза.

Krupka Yaroslav Anatolievich,

Forensic Expert, Odessa Research Institute of Forensic Science of the Ministry of Justice of Ukraine, st. Rishelievskaya, 8, Odessa, Ukraine, 65026, tel.: + 38 (048) 722-14-71, e-mail: epe@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9811-7252>.

Kraliuk Maryna Alexandrivna,

Head of the Department, Odessa Research Institute of Forensic Science of the Ministry of Justice of Ukraine, st. Rishelievskaya, 8, Odessa, Ukraine, 65026, tel.: + 38 (048) 722-14-71, e-mail: m-kraluk@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-0693-9508>.

Kostenko Tetyana Viktorivna,

Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of construction objects safety and labor protection, Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine, st. Onopriienko, 8, Cherkasy, Ukraine, 18034, tel.: +38 (0472) 55-09-53, e-mail: kostenko_tetiana@chipb.org.in, <https://orcid.org/0000-0001-9426-8320>.

Zavyalova Olena Leonidivna,

Ph.D in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Nature and Environmental Activity, Donetsk National Technical University, sq. Shybankova, 2, Pokrovsk, Ukraine, 85300. tel.: +38 (095) 310-44-83, e-mail: elenazavyalova63@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2834-5900>.

CRIMES IN THE FIELD OF PROTECTION AND RATIONAL EXPLOITATION OF SUBSOIL: PRE-TRIAL INVESTIGATION, FORENSIC EXPERTISE

Abstract. The purpose of the article is to improve the methodology of appointment, organization and conduct of a complex forensic engineering-ecological and mining-technical expertise of illegal exploitation and extraction of subsoil in order to increase their role and importance in criminal proceedings.

To solve the tasks during the research general scientific and special methods were used in complex, in particular: methods of induction (at the step of collecting, systematizing and processing information for research) and deduction (in the process of theoretical understanding of the problem), system-analytical, comparative analysis, method of analysis of definitions.

The main primary actions of the investigator in the investigation of illegal exploitation and extraction of subsoil are considered in the work: seizure and inspection of documents at the enterprise on their list; investigating the scene; interviews with witnesses of the event; the appointment of a complex forensic engineering-ecological and mining-technical expertise. Formulated: the questions of the investigator during the examination of witnesses, workers, officials of the enterprise, inspectors of controlling bodies, suspected of illegal exploitation and extraction of subsoil. The questions of the investigator for the resolving of complex forensic engineering-ecological and mining-technical expertise are developed. The example of forensic expertise of crimes for the protection and mining is provided.

Scientific and practical novelty of the work consists in solving the scientific and applied problem of improving the methodology of an appointment, organization and conducting of a complex forensic engineering-ecological and mining-technical expertise of illegal exploitation and extraction of subsoil, the definition of scientific and methodological approaches to improving methods of an appointment, organization and conducting of a complex forensic engineering-ecological and mining-technical expertise, which will improve the quality of expert research, establish a coherent system of expert research, strengthen its role in the detection and investigation of crimes.

The challenges facing the investigation / court in the investigation of crimes related to the illegal exploitation and extraction of subsoil make it advisable to address a wide range of topical issues on a scientific basis, taking into account the requirements of exploitation and mining regulations. It is necessary to improve the methodology of appointment, organization and conducting of a complex forensic engineering-ecological and mining-technical expertise of illegal exploitation and extraction of subsoil based on the praxeological approach.

Key words: mining, exploitation of subsoil, pre-trial investigation, minerals resources, issues, forensic mining-technical expertise, forensic engineering-ecological expertise.

Постановка питання в загальному вигляді. Актуальність проблем розслідування незаконного видобутку корисних копалин (вугілля, нафти, бурштину, піску тощо) вимагає ґрунтовного дослідження, вивчення ситуації, яка склалася на даному етапі розвитку як країни в цілому, так і окремих територій, що зазнали катастрофічного впливу від антропологічного чинника, тобто діяльності людини.

Розслідування кримінальних злочинів, пов'язаних з незаконним використанням і видобутком надр має свої вади. Причина – відсутність єдиної методики розслідувань правопорушень цієї категорії. Як показує аналіз правозастосовчої практики взагалі і по злочинах, пов'язаних з незаконним видобутком корисних копалин, попереджувальна діяльність практично не ведеться, і обставини, що сприяли вчиненню злочинів даного виду, у більшості випадків не з'ясовуються [1]. Необхідно також відзначити високий ступінь латентності зазначених злочинів. Відсутність розробленої методики розслідування незаконного використання і видобутку надр негативно впливає на стан боротьби з вказаними злочинами та запобігання їм [2]. Також не існує методології призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи незаконного використання і видобутку надр.

Саме дана проблематика визначає актуальність даної теми та зумовлює потребу в проведенні досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Темі щодо правового регулювання користування надр як складовій екологічного права присвячені праці відомих вчених-правознавців

України Андрейцева В. І., Балюк Г. І., Каракаша І. І., Кірина Р. С., Кравченка С. М., Мунтяна В. Л., Поґрібного О. О., Сурілової О. О., Шемшученка Ю. С., Шепітько В. Ю., Шульги М. В. в яких, зокрема, висвітлювалися проблеми реалізації юридичної відповідальності у сфері охорони або використання надр. Питаннями незаконного використання і видобутку надр займалися такі вчені як Вознюк А. А., Гавриш С. Б., Костенко В. К., Матвійчук В. К. Визначення криміналістичної характеристики, поняття та ознак предмету порушення правил охорони або використання надр досліджували Дудоров О. О., Книженко С. О., Комарницький В. М., Комарницький М. В., Навроцький В. О., Нетеса Н. В., Стельмах М. В., Шем'яков О. П.

Проте питання призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи (далі – СІЕЕ та СГТЕ) незаконного використання і видобутку надр поки що залишаються поза увагою дослідників. Теоретичні й методичні основи СІЕЕ та СГТЕ перебувають у стані формування. Недостатня теоретична розробленість та велика практична значимість з дослідження розкриття й розслідування злочинів, пов'язаних з охороною або використанням надр, потребують розвитку й удосконалення загальної теорії СІЕЕ та СГТЕ та обумовлюють необхідність досліджень у даному напрямку.

Деякі загальні проблеми з даної теми викладені у працях Дузь Л. Є., Лемеха Р. І., Максимовича Р. Л., Письменського Є. О., Сабадаша В. В., Убермана В. І., авторів статті та інших.

Формулювання мети; постановка завдання досліджень. Метою стат-

ті є вдосконалення методології призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи незаконного використання і видобутку надр з метою підвищення їх ролі та значення в кримінальному процесі.

Завданнями дослідження є вдосконалення методології призначення, організації та проведення СІЕЕ та СГТЕ щодо незаконного використання і видобутку надр, визначення науково-методичних підходів до вдосконалення методики призначення, організації та проведення СІЕЕ та СГТЕ, які дозволять підвищити якість експертних досліджень, створити струнку систему експертних досліджень, посилити їх ролі в процесі розкриття і розслідування злочинів.

Під час проведення досліджень, для розв'язання поставлених задач, в комплексі застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи індукції (на етапі збору, систематизації і обробки інформації для проведення досліджень) та дедукції (у процесі теоретичного осмислення проблеми), системно-аналітичний, порівняльний аналізи, метод аналізу визначень.

Виклад основного матеріалу досліджень. Згідно зі статтю 1 Кодексу України про надра [3], надра – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного використання і освоєння. Надра відносяться до непоновлюваних природних ресурсів, геологічна швидкість утворення або акумуляції яких значно повільніше швидкості їх використання людьми в процесі виробництва. Вони є сукупністю різних корисних копалин, які

широко використовуються в господарській діяльності.

Родовища корисних копалин – це нагромадження мінеральних речовин в надрах, на поверхні землі, в джерелах вод та газів, на дні водоймищ, які за кількістю, якістю та умовами залягання є придатними для промислового використання. Корисні копалини за своїм значенням поділяються на корисні копалини загальнодержавного і місцевого значення. До корисних копалин загальнодержавного значення відносяться горючі речовини (кам'яне вугілля, нафта, природний газ), метали (залізна руда, мідь, свинець), неметали (глина, пісок, вапняк), благородні метали (золото, іридій, платина, срібло), підземні води, інертні гази та ін. До корисних копалин місцевого значення відносяться вапняк, гіпс, гравій, глина, галечник, крейда, пісок, супісок та ін. [4].

На даний час державним балансом запасів корисних копалин враховано близько 8 тисяч родовищ з 96 видами корисних копалин, 3349 родовищ освоєно промисловістю, і на їх базі функціонує понад 2 тисячі гірничодобувних підприємств. В Україні у значних обсягах ведеться добування кам'яного вугілля (до 2 % світового), залізних (4 %) та марганцевих (10 %) руд, урану, титану, цирконію, германію, графіту (4 %), каоліну (18 %), бромю, охри, нерудної металургійної сировини (кварцитів, флюсових вапняків і доломітів), хімічної сировини (самородної сірки, кам'яних та калійних солей), облицювального каменю (гранітів, габро, лабрадоритів та іншого), скляного піску тощо.

Державне управління у галузі геологічного вивчення, використання і охорони надр здійснюють: центральний орган виконавчої влади, що за-

безпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці; органи влади Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи та органи місцевого самоврядування [3].

Відсутність економічно обґрунтованої стратегії розвитку мінерально-сировинного комплексу України, особливо його паливно-енергетичного сегменту, поширення негативних тенденцій задоволення потреб України в мінеральній сировині та енергоносіях, перш за все за рахунок імпорту, і підвищення цін на ці види продукції зумовили кримінальну активність ринку мінеральних і паливно-енергетичний ресурсів [5].

Стаття 240 Кримінального Кодексу України (далі – КК України) «Порушення правил охорони або використання надр» встановлює кримінальну відповідальність за порушення встановлених правил охорони або використання надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля та за порушення встановлених правил використання надр, а також незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення.

За даними статистичних спостережень Міністерства внутрішніх справ України [6], зростає кількість злочинів, пов'язаних з порушенням правил охорони або використання надр. Вивчення матеріалів кримінальних справ, судової практики застосування

статті 240 КК України дає нам можливість виділити: 1) складність кваліфікації злочинів, що порушують правила охорони надр та їх відмежування від адміністративних проступків у сфері надрокористування; 2) недосконалість криміналістичної методики розслідування цих злочинів; 3) неповноту, однобічність і необ'єктивність дослідження обставин, що заважає встановленню об'єктивної істини у справі.

Кодекс України про надра [3] в цілому вирішує питання про відповідальність за порушення в сфері надрокористування. Однак, диференціація правопорушень, перелічених в зазначеному кодексі, на злочини і адміністративні правопорушення не передбачена. Те ж саме стосується і переліку гірничих правопорушень [7].

Найбільш характерними порушеннями вимог правил охорони або використання надр, згідно вимог статті 56 Кодексу України про надра [3], які передбачають настання кримінальної відповідальності, є наступні: самовільне користування надрами; самовільний видобуток запасів корисних копалин і наявних у них компонентів; самовільне використання надр без дозволу при будівництві, розміщенні, експлуатації гірничодобувних підприємств; розробка надр за межами гірничого відводу, наданого користувачеві, здійснення таких видів користування надрами, які не вказані в спеціальному дозволі видобутку корисних копалин понад установлений спеціальним дозволом обсяг; необґрунтована і самовільна забудова площ залягання корисних копалин; забруднення надр при підземному зберіганні нафти, газу, вуглеводнів і інших речовин; захоронення відходів тощо.

У КоАП [8] адміністративними проступками названі такі діяння: невиконання правил охорони надр і вимог щодо охорони навколишнього природного середовища, будівель і споруд від шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, знищення або пошкодження спостережних режимних свердловин, а також маркшейдерських і геодезичних знаків; вибіркове вироблення багатих ділянок родовищ, яке призводить до необґрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин; наднормативні втрати і наднормативне збіднення корисних копалин при видобутку; псування родовищ корисних копалин та інші порушення вимог раціонального використання запасів тощо.

Кваліфікація злочинів в сфері надрокористування, зокрема передбачених ст. 240 КК, перш за все, пов'язана з визначенням характерних ознак процесу видобутку корисних копалин; віднесенням мінеральної сировини, що видобувається, до корисних копалин загальнодержавного значення, і також наявністю або відсутністю у юридичної або фізичної особи, яка проводить видобувні роботи, права видобутку корисних копалин (виявлення ознак незаконності).

З'ясування зазначених питань можливе лише за умови врахування окремих вимог гірничого законодавства. Сучасні дослідники визначають право видобутку корисних копалин як систему юридичних норм і засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання відносин щодо забезпечення раціональної, екологічно і технологічно безпечної розробки родовищ корисних копалин, задоволення потреб суспільства і суб'єктів в мінеральній

сировині та захисту їх прав [9]. Відсутність цього права у надрокористувача, який здійснює видобувні роботи, є ознакою незаконного видобутку корисних копалин.

На думку окремих вчених, незаконним визнається видобуток корисних копалин: з порушенням нормативних вимог щодо отримання спеціального дозволу на користування надрами, в тому числі без отримання такого дозволу; до початку або після закінчення терміну дії дозволу, після призупинення дії або анулювання спеціального дозволу, за межами ділянки надр (гірничого відводу), на яку видано спеціальний дозвіл; видобутку інших видів корисних копалин, ніж зазначено в дозволі тощо [10].

Спеціальні дозволи видаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр не тільки на видобуток корисних копалин (промислому розробку родовищ), але й на інші види користування надрами, визначені в ст. 14 Кодексу України про надра [3]. Гірничі відводи для розробки родовищ корисних копалин місцевого значення надаються територіальними управліннями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, і підлягають реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці.

У ст. 24 Гірничого Закону України [7] наведено перелік документів, які дають право на проведення гірничих робіт: спеціальний дозвіл на користування надрами; акт про надання гірничого відводу (крім користувачів нафтогазо-

носними та бурштиноносними надрами); технічний проект, затверджений і погоджений у встановленому порядку; геолого-маркшейдерська, технічна та обліково-контрольна документація (календарні плани розвитку гірничих робіт, проекти, паспорти, схеми тощо).

Суспільна небезпека злочину полягає в порушенні встановлених правил охорони надр, якщо це створює небезпеку для життя, здоров'я людей або довкілля. Нераціональне використання надр може вплинути саме на надра і корисні копалини в них, на суміжні природні об'єкти – води, землі, лісу, на здоров'я людини і його майно.

Об'єктом злочину є надра як складова частина об'єкту, що охороняється кримінальним правом навколишнього середовища з метою дотримання раціональних і ефективних методів видобутку незагальнопоширених корисних копалин, недопущення понаднормативних втрат корисної природної сировини.

Предметом злочину є надра і видобуток з надр землі незагальнопоширених корисних копалин.

Об'єктивна сторона злочину виражається в двох видах дій: 1) в порушенні встановлених правил охорони надр; 2) в незаконному видобутку корисних копалин (крім загальнопоширених).

Суб'єктом порушення правил охорони надр може бути як посадова, так і приватна особа.

При досудовому розслідуванні незаконного використання і видобутку надр слідчому, прокурору необхідно, перш за все, виконати наступні первісні процесуальні дії: а) вилучити і оглянути документи на підприємстві; б) оглянути місце події; в) допитати

свідків події; г) призначити комплексну судову інженерно-екологічну та гірничо-технічну експертизу [11].

До документів, що підлягають вилученню та огляду відносяться: спеціальний дозвіл на користування надрами; акт про надання гірничого відводу (крім користувачів нафтогазоносними та бурштиноносними надрами); технічний проект, затверджений і погоджений у встановленому порядку; геолого-маркшейдерська, технічна та обліково-контрольна документація (календарні плани розвитку гірничих робіт, проекти, паспорти, схеми); дозволи на проведення робіт підвищеної небезпеки та експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки; книги нарядів підприємства та ділянок, наряди-путівки майстрів, наряди-допуски на ведення робіт підвищеної небезпеки; приписи контролюючих організацій щодо порушень вимог законодавства при використанні і видобутку надр [12].

При огляді місця події криміналістично значущою інформацією є: відомості, що вказують на розташування місця незаконного використання і видобутку надр, про характер заподіяної шкоди; дані про осіб, які можуть бути причасними до незаконного використання і видобутку надр; інші відомості, що дозволяють встановити обставини, які підлягають доведенню у справі [12].

Кого ж у невідкладному порядку повинен допитати слідчий і які питання при цьому необхідно з'ясувати? Свідки, яких слідчий повинен допитати в порядку виконання первинних слідчих дій незаконного використання і видобутку надр можуть бути розділені на три групи: 1) свідків-очевидців події; 2) свідків з осіб з числа найма-

них працівників; 3) свідків-посадових осіб підприємства (див. табл. 1)

Також необхідно допитати працівників природоохоронних органів (інспекторів Державної служби України з питань праці, Державної екологічної інспекції України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, працівників санітарноепідеміологічної служби тощо) (див. табл.2).

В табл. 3 приводимо питання допиту підозрюваного у незаконному використанні і видобутку надр.

Досудове розслідування незаконного використання і видобутку надр без проведення СІЕЕ та СГТЕ неможливо [13].

СІЕЕ та СГТЕ розглядаються як елемент багатогранного криміналістичного вчення про зв'язки взаємодії, гносеологічні положення котрого широко застосовувались при розробці методології судової експертизи матеріальних слідів-відображень [13].

Метою СІЕЕ та СГТЕ є встановлення із залученням спеціальних знань фактичних обставин виникнення й розвитку незаконного використання і видобутку надр, наслідків для навколишнього природного середовища й причинно-наслідкових зв'язків.

Об'єктом СІЕЕ та СГТЕ є матеріальні і матеріалізовані джерела інформації, що містять фактичні дані про обставини незаконного використання і видобутку надр, у тому числі речові докази, фрагменти місця події, устаткування, комунікації, засоби виробництва, що забезпечують екологічно безпечне функціонування підприємства, а також будь-які інші обставини події, зафіксовані (описані, відображені у схемах, фотографіях, планах тощо) в матеріалах справи.

Логіко-гносеологічна структура досліджень в рамках СІЕЕ та СГТЕ може бути зведена до наступних універсальних питань (див. табл 4).

Таблиця 1

Питання слідчого до свідків події незаконного використання і видобутку надр

№ з/п	Питання
До свідків-очевидців	
1	- коли і за яких умов ви спостерігали подію використання і видобутку надр?
2	- що Вам відомо про місце події використання і видобутку надр чи осіб, які здійснювали таку діяльність?
3	- яким способом (технологія, техніка) видобувалися корисні копалини?
4	- чи знали Ви, що здійснюється незаконне використання і видобуток надр?
5	- який вид видобутих корисних копалин?
6	- хто керував використанням і видобутком надр?
7	- чи можете Ви пригадати, скільки осіб було зазвичай на місці події?
8	- чи зможете Ви упізнати цих осіб? Чи були серед них знайомі Вам особи?
До свідків – осіб з числа найманих працівників (додаткові) питання	
9	- чи знайомі Ви з особою, що найняла Вас на роботу?
10	- що належало до Ваших трудових обов'язків?

11	- який був режим роботи, яка була кількість найманих робітників та їхні обов'язки?
12	- яка технологія робіт; наявність і вид технічних засобів, що використовувалися під час розробки і видобутку надр?
13	- які шляхи збуту добутої корисної копалини?
14	- який вид і якісні показники надр?
15	- чи знали Ви про незаконність використання і видобутку надр?
16	- який вид розрахунку з Вами використовувався при використанні і видобутку надр?
17	- як особи, що керували роботами та збутом корисних копалин, здійснювали розрахунок з Вами після його видобутку?
18	- чи знайомі Ви з особою, що реалізовувала добуті природні ресурси?
До свідків-посадових осіб	
19	- згідно з якими нормативними правовими документами проводились роботи з використання та видобутку надр?
20	- охарактеризуйте організацію робіт, технологію та техніку, що використовувалися при використанні та видобутку надр?
	- чи відповідали технології та машини, механізми, устаткування при використанні та видобутку надр вимогам нормативно-правових актів?
	- ви усвідомлювали, що роботи з використання та видобутку надр є незаконними?
	- які Ваші обов'язки при використанні та видобутку надр?
	- чи знаходилися Ви в офіційних правовідносинах з підприємством (особою), що займалося використанням та видобутком надр?
	- який вид розрахунку з Вами і робітниками використовувався при використанні і видобутку надр?
	- чи знайомі Ви з особою, що реалізовувала видобуті корисні копалини?

Таблиця 2

Питання слідчого до працівників органів, які контролюють правила використання і видобутку надр

№ з/п	Питання
1	- коли і як Ви виявили незаконне використання та видобуток надр?
2	- які існують види та способи видобування даних корисних копалин?
3	- яким чином особам або підприємствам надається дозвіл для видобування корисних копалин?
4	- чи можете Ви визначити технологію робіт, машини, механізми, устаткування, які використані при незаконному видобуванні корисних копалин?
5	- як Ви можете охарактеризувати технічний стан окремих агрегатів, які використовувалися на місці події?
6	- яку шкоду (підробка території, вплив на воду, поверхневий шар ґрунту тощо) спричинено вчиненням даного злочину?
7	- внаслідок чого відбулося забруднення атмосфери або водного простору, настання тяжких наслідків, загибель, масове захворювання людей тощо?
8	- яким чином розраховується розмір нанесеної шкоди?

Основні питання слідчого при допиті підозрюваного у незаконному використанні і видобутку надр

№ з/п	Питання
1	- яким чином Вам стало відомо про місце розташування корисних копалин?
2	- як Ви планували розпорядитися корисними копалинами, які видобували на місці події?
3	- куди і кому корисні копалини вивозилися?
4	- за допомогою яких технологій, технічних засобів або механізмів здійснювалося видобування та транспортування корисних копалин? Кому ці технічні засоби належали?
5	- чи усвідомлювали Ви факт злочинності своїх діянь (незаконного використання і видобутку надр)?
6	- яким є склад злочинної групи, охарактеризуйте роль кожного її члена?
7	- чи усім особам, які видобували корисні копалини, було відомо про незаконність цієї діяльності?
8	- протягом якого часу існує злочинна група, що вчинила конкретний злочин з незаконного використання і видобутку надр?
9	- хто обрав місце та час вчинення злочину, розробив план його здійснення?
10	- у чому саме полягали підготовчі дії до вчинення злочину, конкретно самого вчинення та приховування наслідків?
11	- передбачали Ви небезпечні наслідки своїх діянь, зокрема, забруднення атмосфери або водного простору, настання тяжких наслідків, масове захворювання людей тощо?

Таблиця 4

Питання до комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи при незаконному використанні і видобутку надр

№ з/п	Питання на вирішення судової експертизи
1	- до якого виду корисних копалин, загальнодержавного чи місцевого значення, відноситься гірнича маса, що видобувалася?
2	- які наслідки для навколишнього природного середовища призвело / могло призвести незаконне використання і видобуток надр?
3	- вимоги яких нормативно-правових актів з охорони або використання надр регламентують дії осіб, причетних до незаконного використання і видобутку надр?
4	- які організаційні та технічні причини незаконного використання і видобутку надр?
5	- хто допустив і які відступи від вимог нормативно-правових актів з охорони або використання надр?
6	- хто з осіб, причетних до незаконного використання і видобутку надр, мав технічну можливість запобігти цій події, що для цього вони повинні були здійснити, і чий дії (бездіяльність) з технічної точки зору знаходились в прямому (безпосередньому) причинно-наслідковому зв'язку з настанням цієї події та її негативними наслідками?

Безумовно, в кожному конкретному випадку запропонований універсальний перелік може бути поширений іншими запитаннями, які уточнюють окремі нюанси незаконного використання і видобутку надр, однак цей типовий (уніфікований) алгоритм призначення і проведення експертних досліджень залишається незмінним щодо переважної більшості судових інженерно-технічних експертиз.

Висновки. Складні проблеми, які стоять перед слідством / судом при розслідуванні злочинів щодо незаконного використання і видобутку надр, обумовлюють доцільність займатися широким спектром актуальних питань на науковій базі з урахуванням особливостей вимог правил використання і видобутку надр. Необхідно вдосконалити, на основі праксеологічного підходу, методологію призначення, організації та проведення комплексної судової інженерно-екологічної та гірничо-технічної експертизи з питань використання і видобутку надр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вознюк А. А. Актуальні питання кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр. *Митна справа* № 3(93). Ч. 2. 2014. С. 300-304.
2. Книженко С. О. Криміналістична характеристика незаконного видобування корисних копалин. *Право і безпека*. 2006. № 5'4. С. 64-66.
3. Кодекс України про надра.
4. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення: Затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 12.12.94 р. № 827.
5. Сахарова О. Б. Особливості боротьби з проявами організованої злочинності

у нафтогазовій галузі України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2006. № 14. С. 40 – 51.

6. Звіт Ф. 1: Затв. наказом Держкомстату України від 10 грудня 2002 року № 436.

7. Гірничий закон України.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення.

9. Комарницький М. В. Корисні копалини загальнодержавного значення як предмет злочину, передбаченого ст. 240 КК України. *Азовські правові питання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Бердянськ, 18-19 квітні 2014 р.)*. Бердянськ: ТОВ «Модем – 1», 2014. С. 224-228.

10. Нетеса Н. В. Поняття та ознаки предмета порушення правил охорони або використання надр (ст. 240 КК). *Часопис Київського університету права*. № 4. 2010 р. С. 307-311.

11. Крупка А. А., Дузь Л. Є. Кралюк М. О. Тактика первісних слідчих дій у разі порушення вимог охорони праці на виробництві. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 1. С. 252-256. DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-39>

12. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля: Постанова Пленуму Верховного суду України від 10.12.2004 р. № 17.

13. Дружинин Г. М., Бордюгов Л. Г., Крупка А. А., Дузь Л. Е., Кривченко Ю. А. Концептуальные положения методологии судебной экологической экспертизы. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Збірник науково-практичних матеріалів. Випуск 5. Харків: Право, 2005. С. 505-512.

REFERENCES:

1. Voznyuk, A. A. (2014) Aktual'ni pytannya kryminal'noyi vidpovidal'nosti za porushennya pravyl okhorony abo vykorystannya nadr [Current issues of

criminal liability for violation of the rules of protection or use of subsoil]. *Mytna sprava* № 3(93). CH. 2. 300-304. [in Ukrainian].

2. Knyzhenko, S. O. (2006) Kryminalistychna kharakterystyka nezakonnoho vydobuvannya korysnykh kopalyn [Forensic characteristics of illegal mining]. *Pravo i bezpeka*. № 5'4. 64-66. [in Ukrainian].

3. Kodeks Ukrainy pro nadra [Subsoil Code of Ukraine]. [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennya perelikiv korysnykh kopalyn zahal'noderzhavnoho ta mistsevoho znachennya [About the statement of lists of minerals of national and local value]: Zatverdzeni Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.12.94 r. № 827. [in Ukrainian].

5. Sakharova, O. B. (2006) Osoblyvosti borot'by z proyavamy orhanizovanoyi zlochynnosti u naftohazoviy haluzi Ukrainy [Peculiarities of combating organized crime in the oil and gas industry of Ukraine]. *Borot'ba z orhanizovanoju zlochynnistyu i koruptsiyeyu (teoriya i praktyka)*. № 14. 40 – 51. [in Ukrainian].

6. Zvit F. 1 [Report F. 1]: Zatv. nakazom Derzhkomstatu Ukrainy vid 10 hrudnya 2002 r. № 436. [in Ukrainian].

7. Hirnychyy zakon Ukrainy [Mining law of Ukraine]. [in Ukrainian].

8. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennya [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. [in Ukrainian].

9. Komarnyts'kyy, M. V. (2014) Korysni kopalyny zahal'noderzhavnoho znachennya yak predmet zlochynu, peredbachenoho st. 240 KK Ukrainy [Minerals of national importance as the subject of a crime under Art. 240 of the Criminal Code of Ukraine]. *Azovs'ki pravovi*

pytannya: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (Berdyans'k, 18-19 kvitni 2014 r.). Berdyans'k: TOV «Modem – 1», 224-228. [in Ukrainian].

10. Netesa, N. V. (2010) Ponyattya ta oznaky predmeta porushennya pravyl okhorony abo vykorystannya nadr (st. 240 KK) [The concept and signs of the subject of violation of the rules of protection or use of subsoil (Article 240 of the Criminal Code)]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 4. 307-311. [in Ukrainian].

11. Krupka, A. A., Duz', L. YE. & Kralyuk, M. O. (2020) Taktyka pervisnykh slidchykh diy u razi porushennya vymoh okhorony pratsi na vyrobnytstvi [Tactics of initial investigative actions in case of violation of labor protection requirements at work]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats'*. *Yurydychni nauky*. Zaporizhzhya: Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet, № 1. 252-256. DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-39>. [in Ukrainian].

12. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny ta inshi pravoporushennya proty dovkillya [On Judicial Practice in Cases of Crimes and Other Offenses against the Environment]: Postanova Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy vid 10.12.2004 r. № 17. [in Ukrainian].

13. Druzhynyn, H. M., Bordyuhov, L. H., Krupka, A. A., Duz', L. E. & Kryvchenko, YU. A. (2005) Kontseptual'nye polozhenyya metodolohyy sudebnoy ékolohycheskoy ékspertyzy [Conceptual provisions of the methodology of forensic ecological expertise]. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky*. Zbirnyk naukovopraktychnykh materialiv. Kharkiv: Pravo. 505-512. [in Ukrainian].